

Entartete Kunst of ontspoorde maatschappij?

Minimax Repertorium für Militärorchester van Paul HINDEMITH (1895-1963)

Armeemarsch 606. Der Hohenfürstenberger
Ouvverture zu "Wasserdichter und Vogelbauer"
Ein Abend an der Donauquelle. Intermezzo für zwei entfernte Trompeten
(Violine II und Viola aus der Ferne)
Löwenzähnnchen an Baches Rand Konzertwalzer
Die beiden lustigen Mistfinken Charakterstück, Solo für zwei Pikkoloflöten
Alte Karbonaden Marsch

(25 min.)

2 Mouvements van Alexander TANSMAN (1897-1987)

Adagio Cantabile
Allegro molto risoluto

(10 min.)

Suite van James SIMON (1880-1944)

Allegro
Lento pensieroso
Andante improvisando – Allegro vivace

(12 min.)

Kleine Dreigroschenmusik van Kurt WEILL (1900-1950)

Ouvverture
Die Moritat von Mackie Messer
Anstatt dass Song
Die Ballade vom angenehmen Leben
Pollys Lied
Tango-Ballade
Kanonen-Song
Dreigroschen-Finale

(20 min.)

Dit programma bevat muziek die door het naziregime kortweg Entartete Kunst, of gedegenereerde kunst bestempeld werd. Soms was het de innovatieve muziekstijl die ongeoorloofd was, of trokken de werken kritisch de gevestigde orde in twijfel. Maar in de eerste plaats was de muziek van drie van de componisten op het programma entartet enkel en alleen door hun afkomst: hun Joods zijn was reden genoeg om veroordeeld te worden. Ze zouden immers het Duitse volk moreel “ondermijnen”, ongeacht hun muziekstijl. Deze radicale uitbuiting van kunst door politiek getuigt duidelijk van een ontspoorde maatschappij die, als men de levensloop van sommigen onder hen bestudeert, een absoluut absurde wending neemt.

Het programma begint met Minimax van de Duitse componist Paul Hindemith (1895-1963). De titel alleen al zet de lichte toon van dit werk in. Minimax verwijst naar de bijnaam van de de Prins Max Egon van Fürstenberg en Wilhelmine, “Minzi”, née gravin van Schönberg-Glauchau. Het werk werd geschreven voor strijkkwartet en voor het eerst uitgevoerd in 1923.

Hindemith was een controversiële componist voor het naziregime. Zijn stijl was expressionistisch en harmonisch vernieuwend en hij werd door Hitlers minister van propaganda, Goebbels, veroordeeld als “atonale lawaaimaker”. Hindemith was zelf geen Jood maar hij emigreerde in 1938 naar Zwitserland omdat Gertrud Rottenberg, zijn echtgenote, van Joodse afkomst was. Hindemith drijft in Minimax de spot met militaire muziek. Hij kende dat repertorium door een door: in 1918 was hij immers slagwerker geweest voor het Pruisische leger in de Elzas vooraleer hij in mei 1918 een wachtpost moest bemannen in Vlaanderen waar hij “enkel door goed geluk de granaataanvallen overleefd heeft”. De muziek die hij op het front speelde was een hutsepot van bekende melodieën uit het klassieke repertoire. Minimax speelt daarop in en trekt deze muzikale mikmak– die diende om de vaderlandse liefde in stand te houden – in het belachelijke zowel vormelijk als inhoudelijk. Titels werden “misvormd” – Alte Karbonaden in plaats van Alte Kameraden, gebaseerd op een militaire mars van Karl Teikes, of nog Ouverture zu Wasserdichter und Vogelbauer gebaseerd op de ouverture van Dichter und Bauer van Franz von Suppé – en klassiekers uit het Duitse repertoire worden bespot – zoals in Ein Abend an der Donauquelle voor twee “trompetten” uit de verte die op hol geslagen kadenzen spelen met motieven uit werken van beroemde Duitse componisten zoals Beethoven en Wagner.

De Duitse componist Kurt Weill (1900-1950) is welbekend omwille van zijn intense (maar korte) samenwerking met theaterauteur Bethold Brecht (1898-1956). De twee hadden elkaar gevonden door hun gemeenschappelijke benadering van kunst, die niet aangewend moet worden voor een of andere mogelijke ideële perfectie maar als een object op zich dat aandacht verdient en de brute realiteit moet weergeven. Weill was aldus een aanhanger van Zeitkunst, kunst die eigentijdse elementen integreert wat zich op muzikaal vlak vertaalt door het opnemen van jazz, variété, Schlagers, dansritmes... in plaats van verheven “klassieke” compositieregels te volgen. Maar verder dan deze vormelijke vernieuwing was Kurt Weill ook expliciet maatschappijkritisch. Zijn opera’s staan erom bekend de gevestigde orde, nl. de kapitalistische bourgeoisie maatschappij, door het slijk te halen.

Zo is het ook gesteld met de Kleine Dreigroschenmusik, een bewerking van de succesvolle Dreigroschenoper en eigenlijk een toneelstuk met 22 nummers die gezongen werden door acteur-trice-s en niet door professionele muzikanten. “Lichte” en “vulgaire” muziek wordt gecombineerd met een viscerale sociale en politieke kritiek waardoor de ontspoorde maatschappij op een uiterst cynische manier wordt voorgesteld.

Het verwondert dan ook niet dat Kurt Weill, die ook Joods was, niet geapprecieerd werd door het naziregime. Zijn creaties waren niet alleen ongehoord maar ook revolutionair, kortom een uiting van “cultuurbolsjewisme”. Zijn werken werden geboycot door het regime en zelf vluchtte hij weg uit Duitsland in 1933 om in 1935 in de Verenigde Staten aan te belanden waar hij uiteindelijk ook overleden is.

Tussen Hindemith en Weill in komen twee andere componisten aan bod die minder af bijna niet bekend zijn, Alexander Tansman en James Simon. Hun levensloop en muzikale voorkeur onderlijnen nog eens extra hoe absurd het idee van Entartete Kunst wel is.

Alexander Tansman (1897-1987) was een Poolse componist en pianovirtuoos van Joodse afkomst. Hij groeide op in Polen maar reisde in 1919 naar Parijs af waar hij heel snel opgenomen wordt in het bruisende muziekleven van die tijd en bevriend geraakt met o.a. Ravel, Bartók, Prokofief, Honegger, Milhaud en Stravinsky. Tansman was een toppianist van wereldformaat, trad op samen met chef-dirigent Koussevitsky en speelde tot in Japan voor de keizer of India voor Gandhi. Tansman wordt op muzikaal vlak vaak in verband gebracht met Chopin (1810-1849) en Szymanowsky (1882-1937), beiden ook van Poolse afkomst.

Gezien Tansmans connecties was hij duidelijk geen sideliner in het Parijse cultuurleven. Toch moest ook hij Frankrijk ontvluchten omdat hij een Jood was. Dit lukte hem dankzij één van die andere connecties, Charlie Chaplin, die ervoor zorgde dat hij naar de Verenigde Staten kon vluchten.

De vierde componist, en waarschijnlijk meest tragische figuur in dit programma, is James Simon (1880-1944). Zoals Weill en Hindemith is ook hij in Duitsland geboren. Hij was een zogenaamd geassimileerde Jood die de Duitse cultuur hoog in het vaandel droeg, wat hoorbaar is in zijn muziek – hij schreef tal van *Lieder* in navolging van Hugo Wolf en Richard Strauss – en tot uiting kwam in de vele lezingen die hij als musicoloog gaf over de boegbeelden van de Duitse muziekgeschiedenis. Anders dan de drie andere componisten op dit programma was hij het avant-gardisme niet aanhankelijk.

Hij zou wel symbool kunnen staan voor hoe het idee van *Entartete Kunst* een ontspoorde maatschappij weerspiegelt. “Hij was echt een Duitser”, vertelde zijn zoon Ulrich later, “Want hij werd de grote bewaker van het Duitse klassieke repertoire, vooral Bach en Mozart”. Waarschijnlijk is zijn grote voorliefde voor muziek, en in het bijzonder de Duitse muziekcultuur, waaraan hij zich met hart en ziel overgaf, één van de redenen waarom hij nooit Europa heeft willen verlaten, zelfs wanneer het nazisme hem het vuur aan de schenen legde. Wanneer hij in 1938 naar Israël gaat voor een lezing en concert keert hij toch terug naar Europa, tot grote wanhoop van zijn familie. Hij verliet weliswaar Duitsland maar vestigde zich in Amsterdam. James Simon wordt in 1944 opgepakt en gedeporteerd naar Teresienstadt en een paar maand later vermoord in de gaskamers van Auschwitz.

James Simon was een prolifieke componist waarvan vele werken enkel in manuscriptvorm bestaan. De *Suite* die op het programma staat is eveneens een onuitgegeven werk, in drie delen. In het laatste deel ontbreekt de 2e stem die aangevuld werd door Cyril Simon, 1e cello van TetraCelli.

“De valies van Renée”

Enkele jaren geleden kwam TetraCelli op het spoor van het *Quatuor de violoncelles de Bruxelles*. Dat kwartet, bestaande uit Paul-Louis Marsick, Fernand De Groot, Jan Vanderperren en Robert Darcy, werd in 1935 opgericht maar kende slechts een kort bestaan want enkele jaren later brak de Tweede Wereldoorlog uit. Toch drukte het zijn stempel op het muzikleven van toen met vele concerten en vooral, gezien de eerder zeldzame bezetting, gaven ze vele compositieopdrachten. Veel van deze partituren werden nooit uitgegeven.

TetraCelli kwam tijdens zijn zoektocht in contact met enkele afstammelingen van de vier cellisten en Renée Waelkens die een valies in haar bezit had van Jan Vanderperren waarin zowaar partituren van het *Quatuor de violoncelles de Bruxelles* zitten, de zogenaamde “valies van Renée”. Daarbij zitten een heleboel manuscripten, waaronder de 2 *mouvements* van Alexander Tansman – het stuk werd opgedragen aan Albert Verley maar het manuscript is opgedragen aan de familie Marsick; de partituur werd wel uitgegeven – evenals de *Suite* van James Simon die hoogstwaarschijnlijk voor het eerst sinds de jaren 1930 weer uitgevoerd wordt door TetraCelli.
